

Een canon van de Europese Unie?

Het ging een tijdje geleden rap bergafwaarts met de kennis van onze vaderlandse geschiedenis. Scholieren wisten amper wie Willem de Zwijger was, en konden ook de Franse tijd en de Eerste Wereldoorlog niet in de juiste volgorde plaatsen. Dank zij de commissie-Van Oostrom beschikt Nederland thans echter over een 'historische en culturele canon' van Nederland.¹ Het is de bedoeling dat deze canon per september 2009 als verplichte lesstof in het basisonderwijs en een deel van het voortgezet onderwijs wordt opgenomen, maar daar is de nodige weerstand tegen, en die invoering is nog niet zeker.

Deze canon van Nederland behelst 'het geheel van belangrijke personen, teksten, kunstwerken, voorwerpen, verschijnselen en processen die samen laten zien hoe Nederland zich ontwikkeld heeft tot het land waarin we nu leven'. Ze is opgebouwd rond vijftig zogeheten 'vensters', die elk uitzicht bieden op een markante episode of een belangrijk thema in de Nederlandse geschiedenis vanaf de vroegste tijd. Daarnaast heeft de commissie veertien hoofdlijnen geformuleerd die bedoeld zijn als achtergrondtekst bij de vijftig vensters, en om dwarsverbanden aan te geven. Alles bij elkaar een ideale gids voor het Nederlandse verleden, en ook een mooi houvast in een tijd van groeiende verwarring over nationale identiteit en herkomst. In ieder geval heeft de canon alleen al door de uitvoerige discussies in de media de aandacht voor de vaderlandse geschiedenis aanmerkelijk weten te bevorderen. En de exercitie heeft aantekelijk gewerkt. Er is na publicatie van het rapport-Van Oostrom een soort canongekte uitgebroken. Er bestaat inmiddels een canon van Amsterdam, Assen, Eindhoven, Haarlem en Oegstgeest, er is een bèta-canon, een muziekcanon, een canon van de Europese poëzie, ja zelfs een canon voor de glastuinbouw. Dan kan de Europese Unie natuurlijk niet achterblijven.

Nut van EU-canon

En 'Brussel' kan wel wat leven in de brouwerij gebruiken. Verkiezingen voor het Europees Parlement plegen weinig opwindend te genereren. Ze zijn voornamelijk interessant als een peiling van de nationale politieke verhoudingen. Europese burgers hebben merkwaardigerwijs veel meer belangstelling voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen, dan voor de verkiezing van hun eigen volksvertegenwoordi-

gers in Straatsburg. Aan de kennis van Europese zaken schort veel, zelfs onder de hoogopgeleide en politiek-geïnteresseerde kiezers. Met een canon van de Europese Unie en de daaraan inherente discussies kun je dat wellicht bijstellen. Zo'n canon vormt een geschikt oriëntatiemiddel voor de ingewikkelde naoorlogse Europese geschiedenis, ze schept eenheid in de kennis en beleving daarvan, en scheidt historische feiten van de propaganda en retoriek waarmee de Europese eenwording overgoten pleegt te worden.

Net zoals de canon van Nederland zou die van de Europese Unie verplichte kost moeten worden in het onderwijs. En mogelijk ook een bijdrage kunnen leveren aan de zogeheten 'Europese identiteit', een begrip dat overigens nog vluchtiger is dan zijn nationale tegenhanger.² Hoe zou zo'n EU-canon eruit zien? En welke hindernissen moeten worden genomen om hem op te stellen?

In beginsel kan dezelfde aanpak worden gevolgd als voor de nationale canon. We zijn dan op zoek naar 'het geheel van belangrijke personen, teksten, kunstwerken, voorwerpen, verschijnselen en processen die samen laten zien hoe Europa zich na 1945 heeft ontwikkeld tot de Europese Unie waarin we nu leven'. Maar het opstellen van een EU-canon is om allerlei redenen lastiger dan de vaderlandse inspanningen.

Een Europese canoncommissie

Om te beginnen aangaande de procedure. We zoeken naar analogie van de commissie-Van Oostrom naar een lijst 'waardevolle onderdelen' van de EU 'die we via het onderwijs aan nieuwe generaties willen meegeven'. Het gaat om een breed aanvaarde en gestandaardiseerde lijst, net zoals de lijst van de canonieke Bijbelse geschriften, waar na eeuwenlange deliberaties in kerkelijke kring eenstemmigheid over bestaat. Canonisatie vereist per definitie de medewerking van bepaalde autoriteiten, van het bevoegde gezag, zeker als je streeft naar officiële invoering in het onderwijs. Tegenwoordig is tevens een soort democratisch draagvlak vereist. Zo werkte de commissie-Van Oostrom in opdracht van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, en ze organiseerde discussies in brede maatschappelijke en culturele kring. Er zaten overigens géén allochtone Nederlanders in de commissie.

Maar hoe ga je te werk in het Europese geval? Een EU-canon is ingewikkeld, omdat zowel mandaat, opstelling als goedkeuring van de tekst moeten plaatsvinden in een structuur met 27 lidstaten. In de EU kun je moeilijk een canoncommissie instellen waarin niet alle lidstaten vertegenwoordigd zijn. Want er moet een soort consensus worden bereikt over het resultaat. Anders gaan landen dat heus niet gebruiken in hun onderwijs. En de kandidaat-leden van de EU? Zij waren ook op voet van gelijkheid vertegenwoordigd in de Europese Conventie die het ontwerp voor een Europese grondwet heeft opgesteld, dus ze kunnen nu moeilijk worden buitengesloten. Dat kan dus een aardige discussie worden, met de Turkse kijk op de Europese integratie erbij. Een andere mogelijkheid is om in elke EU-lidstaat eerst een nationale commissie aan het werk te zetten, met ieder dezelfde taakstelling, om vervolgens van die 27-plus nationale commissies een echt Europees geheel te maken. Het uiteindelijke resultaat zou in een besluit van de Onderwijsministers van de EU moeten worden vastgelegd, met instemming ook van het Europees Parlement. En dat alles in de 23 officiële talen van de EU. Het Babylonische Europa kan weer even vooruit.³

Wanneer begint de Europese Unie?

Vervolgens rijst de levensgrote vraag: waar beginnen we? De commissie-Van Oostrom begint bij de hunebedden, maar dat is voor de EU te veel van het goede. De Europese Unie is ongetwijfeld de (voorzijnde) uitkomst van eeuwenlange 'verschijnselen en processen', maar het is verstandig een onderscheid te maken tussen de stormachtige geschiedenis van Europa en de eigenlijke geschiedenis van de EU. Anders wordt de EU gereduceerd tot een zuchtje wind, en verdwijnt het didactisch potentieel. Vandaar dat het jaar 1945 een logisch en pragmatisch begin lijkt.⁴

Verder is de geschiedenis van de naoorlogse Europese integratie niet hetzelfde is als een geschiedenis van het naoorlogse Europa, zoals Tony Judt die bijvoorbeeld geschreven heeft, en ten dele ook Geert Mak in zijn Mesdag-achtige panorama van het twintigste-eeuwse Europa.⁵ De boeken van deze schrijvers omvatten het hele Europese continent, en gaan ook uitvoerig in op de lotgevallen van individuele landen. De meeste nationale perikelen hebben echter geen betrekking op de Europese integratie, en vallen dus buiten het bestek van een EU-canon. Scheidslijnen zijn echter niet gemakkelijk te trekken.

De canondiscussie zal tevens moeten gaan over de vraag in welke mate de Europese Unie haar stempel heeft weten te zetten op de ordening van het Europese continent, te midden van andere internationale organisaties en de 'heerschappij van staten', zoals Van Staden dat eens treffend uitdrukte.⁶

Controverses

Het eigentijds karakter van de EU maakt haar canonisatie niet eenvoudiger. Allerlei kwesties zijn nog volop in bespreking. 'Geen praalgraf, maar levend erfgoed' wilde de commissie-Van Oostrom, en dat geldt zeker voor de verwerping van de Europese grondwet of onze relatie met Turkije. De meningen over de Brusselse zegeningen lopen nogal uiteen. De federalisten zijn geneigd de overdracht van nationale bevoegdheden en de groeiende macht voor de Europese instellingen positief te beoordelen. Voor hen is de Europese integratie een vooruitgangproject, dat langzaam maar zeker zal uitmonden in een verenigd continent. Anderzijds zijn er sceptici die de werking van de EU voornamelijk willen beperken tot de economie, zonder echt politieke macht voor 'Brussel'. Zij zien nog steeds een essentiële rol weggelegd voor de lidstaten, en beschouwen een mislukt Europees project niet noodzakelijkerwijs als een ramp. Daar heeft een Europese canoncommissie maar rekening mee te houden.

En wat is bijvoorbeeld de betekenis van de EU voor de vrede in Europa? Een populair fabeltje wil dat de EU en zijn voorgangers (EGKS en EEG) vrede in Europa hebben gebracht. Dank zij de supranationale instellingen werd het Duitse oorlogspotentieel immers onder controle gebracht, en konden de grote rivalen, Frankrijk en Duitsland, eindelijk hun strijdbijl begraven, zo lezen we in de voorlichtingsboekjes. Maar het einde van de oorlog was in eerste instantie de verdienste van de geallieerden, door in 1945 nazi-Duitsland vernietigend te verslaan. Vooral de Sovjetunie heeft daarin een enorm aandeel gehad. De vrede die zo ontstond, vormt de noodzakelijke voedingsbodem voor de naoorlogse integratie, en niet omgekeerd, zoals vaak wordt beweerd. Bovendien was het Duitse oorlogspotentieel al goeddeels onder controle gebracht door de Roer-autoriteit, dus nog vóórdat het Schuman-Plan werd gelanceerd. De EGKS was een instrument om de Duitse onderhoorigheid uit het geallieerd kader te tillen, en onder Franse regie te brengen. Prachtige diplomatie, maar Duitsland had zich waarschijnlijk ook wel zonder de

supranationale instellingen van EGKS en EEG in het Europese gareel gevoegd. En voor een effectieve interne markt of Europese buitenlandse politiek heb je bepaalde Europese instellingen ook niet nodig, althans niet in de bestaande constellatie.

Ook over de bijdrage van Amerika en de NAVO aan de Europese integratie zal de canoncommissie zich nog het hoofd moeten breken, want daarover bestaat allerminst overeenstemming. En dat geldt tevens voor de rol van bepaalde lidstaten en politici. Stel dat we als onderdeel van de canon de tien belangrijkste 'bouwers van Europa' zouden moeten kiezen, wie komen er dan op de lijst? Zitten daar dan ook Amerikanen en Russen bij? Jozef Stalin heeft meer gedaan voor de Europese vrede dan Robert Schuman, en George H.W. Bush meer voor de Duitse eenwording dan François Mitterrand. In de Nederlandse vensters prijken, afgezien van Karel de Grote en Napoleon (!), uitsluitend Nederlanders. Het beste is waarschijnlijk om alleen voor tien Europeanen een ereplaats in te ruimen. Wie weet zit daar dan ook nog een Nederlander bij.⁷

Archiefmateriaal

Het eigentijdse perspectief heeft het nadeel dat de wetenschappelijke geschiedschrijving van de Europese integratie pas de afgelopen jaren op gang is kunnen komen. De officiële archieven van de EGKS en de EEG, die opgeslagen liggen in de fraaie *Villa Schifanoia* van het Europees Universitair Instituut in Florence, blijven statutair veertig jaar deels gesloten, dus de eerste historische studies konden pas in de jaren '90 van de vorige eeuw verschijnen. Dat geldt trouwens ook voor nationale archieven in de lidstaten, waar belangrijke besluiten zijn genomen over de Europese integratie. Over recente gebeurtenissen, zoals de grote uitbreiding van de EU of de verwerping van de Europese grondwet, hebben de professionele historici zich nog nauwelijks kunnen buigen. Maar hier moeten we niet te angstvallig zijn. Op basis van de beschikbare bronnen valt best een betrouwbaar beeld te schetsen van althans de *hoofdlijnen* van de naoorlogse Europese samenwerking (en een canon wil primair die hoofdlijnen in beeld brengen). Verder hebben de rechtswetenschap, de economie en de politicologie een belangrijk aandeel in de kennis van de EU. Wat dat aangaat, is er genoeg materiaal.

'Kunstwerken en voorwerpen'

Elk venster in de canon van Nederland is voorzien van een mooi plaatje ('iconen'): hunebed, Beeldenstorm, VOC-schip, Statenbijbel, Aletta Jacobs. Maar ook de Nachtwacht, Christiaan Huygens en De Stijl, want de canon van Nederland is tevens cultuurgeschiedenis. 'Goudomrand', zo stelt de commissie-Van Oostrom.

Op dit punt heeft een EU-canon ongetwijfeld een handicap. 'Brussel' wordt namelijk niet geassocieerd met de in Europa overvloedig aanwezige schone kunsten, ook niet met de naoorlogse, eigentijdse uitingen daarvan. Integendeel, de nationale canon bewijst dat kunst en cultuur in Europa primair als onderdelen van de nationale geschiedenis worden beschouwd. De schitterende kathedralen, kloosters, musea en schilderijenverzamelingen van het oude continent worden in de lidstaten nadrukkelijk gekoesterd als nationaal cultuurbezit, mede ter meerdere nationale glorie. In de grote Europese musea doorloop je Vlaamse, Italiaanse, Duitse, Hollandse en Franse zalen, maar je komt nooit uit in een EU-zaal. Dus wat de Hollandse zeeschilders doen voor het beeld van Nederland, doen de Europese kunsten niet voor het beeld van de EU. Dat hangt natuurlijk mede samen met de jeugdige leeftijd van de EU, maar je had toch mogen verwachten dat de Europese instellingen in zestig jaar tijd een paar markante gebouwen of beeldhouwwerken zouden hebben gecreëerd, met een primaire 'EU'-uitstraling. Zelfs de eurobankbiljetten, bij uitstek de dragers van een potentiële Europese identiteit, kennen geen specifiek aan de EU gekoppeld beeldmerk. De gebouwen die erop zijn afgebeeld, zijn allemaal fictief, hoewel ze wel een verband suggereren met de Romeinse en christelijke architectuur.

Anders dan het bloedige vaderlandse of Europese verleden, biedt de geschiedenis van de Europese integratie ook weinig 'voorwerpen' of heftige gebeurtenissen, aan de hand waarvan die geschiedenis aanschouwelijk kan worden gemaakt. Dat is bijna per definitie het lot van een organisatie die veldslagen en concentratiekampen heeft ingeruild voor onderhandelingen en vergaderzalen. Dit maakt de vertelling van de EU lastiger. Wél is de blauwe Europese vlag, met de twaalf mysterieuze sterren, uitgegroeid tot een herkenbaar symbool van de EU.⁸

Een proeve

Het wordt dus behelpen. Maar we kunnen beginnen met een keuze van de vensters. Waar vijftig vensters toereikend zijn voor 3000 jaar Nederlandse geschiedenis, moet de EU er niet meer dan tien krijgen. Hieronder wordt aldus een proeve gegeven van een historische EU-canon. De lezer mag er zelf de tien belangrijkste Europeanen bijdenken.

1. Geallieerde overwinning
2. Marshallplan en NAVO
3. De Frans-Duitse verzoening
4. Het Verdrag van Rome
5. Het Europa der staten
6. Recessie en stagnatie
7. Naar één markt met één munt
8. Duitse eenwording en Maastricht
9. De vereniging van Oost- en West-Europa
10. Grondwettelijk echech

Noten

- 1 *Canon van Nederland. Rapport van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon*, Den Haag: Ministerie van OCW, 2006.
- 2 Overigens legt de commissie-Van Oostrom zelf geen verband tussen canon en identiteit. Zij schrijft op blz. 23 van haar rapport: 'De canon kan wellicht het collectief geheugen van een land weerspiegelen, maar nooit de identiteit ervan.' Eigenlijk wil ze niets weten van het begrip nationale identiteit: 'Zo het al ooit valide is geweest, dan nu minder dan ooit: in de internationale, multiculturele wereld van vandaag is het een bedrieglijk, ja gevaarlijk begrip.' Is in deze visie ook de Europese identiteit een 'gevaarlijk' begrip?
- 3 Uitdrukking in bruikleen van Annemarie van Heerikhuizen e.a., *Het Babylonische Europa*, Amsterdam: Amsterdam University Press/Salomé, 2004.
- 4 Wel zou je bij wijze van compromis kunnen overwegen de gehele twintigste eeuw als referentiekader te nemen. Dan komen ook de twee catastrofale Europese burgeroorlogen in beeld, die zo'n verhelderend contrast vormen met de naoorlogse Europese samenwerking. Je kunt dan tevens aandacht schenken aan de – vergeefse – integratieplannen uit het Interbellum, en aan het gegeven dat het Derde Rijk ook een vérgaande vorm van Europese eenwording was, en in bepaalde opzichten zelfs de wegbereider van de latere gemeenschappelijke markt.
- 5 Tony Judt, *Postwar. A History of Europe since 1945*, Londen: William Heinemann, 2005; Geert Mak, *In Europa. Reizen door de twintigste eeuw*, Amsterdam: Atlas, 2004.
- 6 In R.B.Soetendorp & A. van Staden (red.), *Internationale betrekkingen in perspectief*, Utrecht: Het Spectrum, 1987, blz. 13.
- 7 Wim Weenink, biograaf van Beyen, zou dat wel weten. Hij noemt Beyen immers 'bouwer van Europa'. Zie *Johan Willem Beyen 1897 – 1976. Bankier van de wereld, bouwver van Europa*, Amsterdam: Prometheus, 2005. De Leidse emeritus-hoogleraar politieke wetenschappen Hans Daalder meent echter dat die titel een drukfout bevat. Volgens hem is Beyen een bouwer 'aan' Europa, niet 'van'.
- 8 Dit punt wordt althans benadrukt door Peter van Ham, 'The Rise of the Brand State', in: *Foreign Affairs*, september/oktober 2001.

Alfred Pijpers is verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP). Hij was tot voor kort tevens docent politieke wetenschap aan de Universiteit Leiden.